

DLA Doktori értekezés tézisei

Bábel Klára

A hárfa kezelése Bartók Béla zenekari műveiben

Tihanyi László

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészeti- és művelődéstörténeti besorolású
doktori iskola

Budapest

2023

I. A kutatás előzményei

Bartók hangszerelésében jelentős szerepet töltött be a hárfa, melynek hangszíne, harmonikus jellege és szólamának ritmikus szerepe mind megmutatkozik a zenekari műveiben. Megismerhetjük nemcsak a hangszer egyedi hangját, hanem a hangszercsoportokban betöltött szerepét is. Habár a Bartók műveit bemutató és elemző irodalom hatalmas, a zeneszerző hangszereléséről sokkal kevesebb forrás áll rendelkezésre. Kroó György *Bartók színpadi művei* című könyvében részletesen megismerhetjük a cselekménnyel párhuzamosan változó zenekari folyamatot, illetve a hangszerek szerepét. Somfai László *18 Bartók-tanulmányában* a *Hegedűverseny* kimerítő elemzését tárja elénk, emellett Lendvai Ernő könyvei is végig vezetnek a hangszerek előfordulásait a Bartók kompozíciók elemzése során.

Zenekari munkám során számos alkalommal vehettem részt Bartók műveinek megszólaltatásában, és ezek gyakorlása során tapasztaltam, hogy sok esetben szükséges a szólam átgondolása a hárfajátékos szemszögéből. Két problémával is találkoztam az idáig vezető úton: az egyik, hogy bár mindig feladatnak éreztem a szólamot úgy eljátszani, ahogy Bartók leírta, ez nem minden esetben bizonyult lehetségesnek. A másik pedig, hogy több alkalommal hallottam ugyanannak a szakasznak a különböző előadási módjait. Ezek a kérdések

motiválták az egységes megoldás keresését, melyek során a szólamok olyan előadásban csendülnek fel, amelyek leginkább megfelelnek a kottaképnek, emellett az én elvárásaimnak is. Az elv pedig azon alapszik, hogy minden hangot játsszunk el, ami a kottában van.

II. Források

Első feladatomban azt éreztem, hogy a zeneszerző kéziratjai alapján ellenőriznem a szólamokat, mert sajnos a tapasztalataim azt mutatták, hogy azok gyakran hibásak. A különböző kiadások, fogalmazványok, másolatok, metszőpéldányok, tisztázatok között is találunk eltéréseket. Így csak a kézirat és a kiadás összevetése nyújthatott biztos és kielégítő információt. Összehasonlítottam a kiadást az *autográf* forrásokkal, és az eltéréseket táblázatba szedve értelmeztem, amely segítséget nyújthat a pontos és autentikus előadásban. A táblázatokban megadtam az archívumi *autográf* források számait, melyeket Somfai László *Bartók Béla kompozíciós módszere* kötetének Függelék fejezetében is megtalálunk.

A témában fontos Vászka Anikó *Hangszerelés Bartók zeneszerzői műhelyében: A hangszerregényiségek megnyilatkozása a zenekari művekben* (2023) PhD dolgozata, aki azon túl, hogy többször is kitér a hárfa funkciójára, egy egész fejezetet szánt a hangszer alkalmazásának bemutatására.

Kroó György *Bartók-kalauz* című könyve segített tájékozódni a művek hangszerelésében. Továbbá Kroó György *Bartók színpadi művei* mellett Lendvai Ernő *Bartók és Kodály harmóniavilága*, *Bartók dramaturgiája*, *Bartók költői világa* és *Bartók stílusa* című kötetei segítettek értelmezni Bartók zeneszerzői gondolkodását, valamint a bartóki rendszert és harmóniavilágot.

III. Módszer

A szólamkották és partitúrák beszerzése után végig játszottam az összes hárfaszólamot tartalmazó Bartók művet, és kiválasztottam azokat a részeket, amelyek megszólaltatása gondot okozhat. Kutatásaim során minden eltérést szerettem volna rögzíteni, ha egyik-másik a technikai megvalósításban nem is játszik olyan nagy szerepet, jelentősége természetesen megkérdőjelezhetetlen.

Az esetek túlnyomó többségében a dinamikai és a módosító jelek maradnak le, de találunk hanghibákat is. A problémák egy részét meg tudjuk oldani, de a kidolgozás szempontjából minden olyan egyéb részt is megvizsgáltam, ahol bármilyen nehézségbe ütközhet az előadó, illetve ahol jelentősebben át kellett írni a szólamot a hangszer adottságait figyelembe véve.

Miután megismerkedtem az összes szólammal a partitúrák vizsgálata következett és a hárfaszólamok elemzése. Az egy vagy két hárfaszólam zenekari szerepe különböző hangszercsoportokkal kapcsolható össze, ennek a vizsgálatával és elemzésével foglalkoztam dolgozatomban. A színpadi művekben a szöveggel, a cselekménnyel, a szereplőkkel és a jelenetekkel együtt vizsgáltam, hiszen a hárfaszólam megjelenései sok esetben a szereplők köthetőek, hangulati vagy tartalmi változásokat jeleznek.

IV. Eredmények

Minden olyan helyen, ahol a hárfajátékos technikai akadályba ütközhet, magyarázattal, lekottázva találja meg az általam legjobbnak vélt megoldást. A Függelékben található táblázatokban az *autográf* és a kiadott szólamkották közti eltéréseket találjuk.

Az elemzések rámutatnak Bartók hárfatechnikai eszköztárára, ugyanis nemcsak a harmónia kibontása a feladata, hanem színező, ritmikus szerepe is jelentős. Olykor szólambelépéseket készít elő, máskor dallamíveket kerekít le. A tételek kezdő harmóniáit és lüktetését is meghatározza. Fontos társa mindegyik hangszercsoportnak, de főként a hangzásban hozzá közelebb álló billentyűs társait, a zongora és a cseleszta szólamát egészíti ki. Előfordul a vonósokkal és a fafűvósokkal, játéka olykor az ütőhangszerek csoportjával is összefonódik.

A dolgozat továbbá rámutat, hogy a hangszer szólamában megtaláljuk az egészhangú *glissandó*kat, az akusztikus hangrendszerből származó akkordokat és hangzatokat, melyek Bartók tengelyrendszerű hangnemi gondolkodásának stílusjegyei.

A hárfa olykor népies dudabasszusként jelenik meg, olykor ütőjellegű szereppel ruházza fel a zeneszerző. Hangszínei széles skálán mozognak, hol a magas fafűvósokkal, vonósokkal kiegészülve mutatja meg magát, vagy éppen ellenkező módon a mélyvonósok, rezsek drámai hangzásához társul.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Közel húsz éve játszom szimfonikus zenekarokkal, így Bartók kompozícióit is számos alkalommal játszhattam már. Jelenleg tizenhárom éve vagyok a Magyar Rádió Művészeti Együtteseinek hárfaművésze, és évről évre egyre több Bartók-mű előadásában vehetek részt, amelyek többnyire rögzítésre is kerülnek a Bartók Rádió által.

2017. 09. 16.

Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara

Zeneakadémia

Hegedűverseny, BB 117

Karmester: Kovács János

2018. 03. 13.

Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara

Művészetek Palotája

Kossuth szimfóniai költemény nagyzenekarra, BB 31

Karmester: Kovács János

2021. 09. 21.

Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara

Bukarest, George Enescu Fesztivál

A csodálatos mandarin – szvit, BB 82

Karmester: Christian Badea

2021. 10. 01.

Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara

Olasz intézet

Magyar képek zenekarra, BB 103

Karmester: Vásáry Tamás

2022. 09. 26.

Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara

Zeneakadémia

Scherzo zenekarra és zongorára, BB 35

Tánc-szvit zenekarra, BB 86

Karmester: Kovács János

2023. 01. 11.

Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara

Zeneakadémia

Concerto zenekarra, BB 123

Karmester: Vajda Gergely